

Het Zaanse koloniale en slavernijverleden

Het Zaanse koloniale en slavernijverleden

Erik Schaap

Uitgave: 2024, Brave New Books

Auteur: Erik Schaap

info@schaapschrijft.nl

Coverfoto: Gemeentearchief Zaanstad

ISBN: 978-94-65019-34-5

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande toestemming van de auteur.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without permission of the author.

Getracht is de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd, worden verzocht contact op te nemen met de auteur.

*De Vereeniging van Winkeliers in Koloniale Waren K. W. A.
[Krommenie, Westzaan, Assendelft] in 1931 (Gemeentearchief Zaanstad).*

Inhoud

Een onderzoek naar het Zaanse slavernijverleden (1)	6
Een onderzoek naar het Zaanse slavernijverleden (2)	9
Bestaan er Zaanse slavenschepen? (1)	14
Bestaan er Zaanse slavenschepen? (2)	22
De rijkdom van de koloniale kapitein Schooneveld	28
Johannes Phaff: predikant, slavenhouder, ruziemaker	36
De Koogse plantagebezitters Stam en Smit	41
Andere Zaanse slavernijbetrokkenen (1)	50
Andere Zaanse slavernijbetrokkenen (2)	58
Van hout tot scheepsbeschuit	70
Cacao, tabak en rijst	76
De opgelegde namen van de slaafgemaakten	87
Zaanse plantagenamen	97
De Zaanse VOC-banden	103
Tegengeluiden	115
Doorwerking van de rassenleer	127
Literatuur en andere bronnen	135

Een onderzoek naar het Zaanse slavernijverleden (1)

Dit boekje is uit armoede geboren.

Begin 2022 vroeg de raadsmeerderheid in Zaanstad om een onafhankelijk wetenschappelijk onderzoek naar het koloniaal verleden van de gemeenten die sinds 1974 Zaanstad vormen. Het antwoord van het college van B&W luidde dat die wens te veel kostte: minstens €150.000,- tot €300.000,-, afhankelijk van de vraagstelling. Ook was er geen 'beleids-capaciteit op inclusiviteit' voorhanden. Het college nam desondanks alvast een voorschotje op de mogelijke uitkomsten van zo'n onderzoek. 'De economische oriëntatie van de Zaanstreek was destijds gericht op Scandinavië (walvisvaart en houthandel) en minder op plantages.' En: 'De samenhang met slavenhandel zal waarschijnlijk hoogstens indirect zijn.' De impliciete conclusie was dat de onderzoeksuitkomsten vermoedelijk niet veel zouden verschillen van inventarisaties over andere gemeenten in de regio. 'Onderzoek naar koloniaal verleden Zaanstreek wordt te kostbaar', kopte *Dagblad Zaanstreek*. En: 'Rol Zaanstreek was ook niet zo groot.' De toon was gezet.

De reactie van het stadsbestuur verbaasde me. De Zaanstreek was in de vroegmoderne tijd hét Nederlandse scheepsbouwcentrum. Het wemelde hier van de houtzaagmolens. Zouden die honderdduizenden planken en die

nieuwgebouwde schepen geen rol hebben gespeeld bij het nationale kolonialisme in de zeventiende en/of achttiende eeuw? De superieure scheepsbeschuit uit Wormer en Jisp zou toch ook wel op slavenscheepen genuttigd zijn? Profiteerde de grootschalige Zaanse voedingsindustrie niet van de slavenarbeid? Waarom kregen Surinaamse slaafgemaakten achternamen toebedeeld als Zaandam, Wormer, Zaan en Assendelft? Hoe kwam de Surinaamse plantage Sardam aan die naam? En waren er niet meerdere Zaan-kanter (mede-)eigenaars van dergelijke mensonterende plantages?

van 260 slaafgemaakten van Sardam (plantage)

NAMEN DER SLAVEN	NO. VAN SLAVEN	MOTTERS NAMEN
Alida	1	ms. Mustafa
Saamewide	1	ms. Saamewide
Ysabella	1	ms. Ysabella
Ysabella	1	ms. Ysabella
Ysabella	1	ms. Ysabella
Ysabella	1	ms. Ysabella
Ysabella	1	ms. Ysabella
Ysabella	1	ms. Ysabella

Fragment uit het slavenregister van plantage Sardam, 1863 (Nationaal Archief).

De Zaanstreek is het oudste industriegebied van Europa (volgens sommige chauvinisten zelfs van de wereld). Het zou een wonder zijn wanneer de molenen fabriekseigenaars hun producten buiten de koloniale handel hadden weten te houden. Er bestaan verhalen over Zaankanters die op slavenschepen werkten. En dan zijn er ook nog eens de Zaanse slaveneigenaars.

Onderzoek naar koloniaal verleden Zaanstreek wordt te kostbaar: 'Rol Zaanstreek was ook niet zo groot'

(Dagblad Zaanstreek, 17-4-2022).

Mijns inziens waren er genoeg aanknopingspunten om de Zaanse rol bij de koloniale geschiedenis uit te zoeken. Om te voorkomen dat het item in stilte achter de horizon zou verdwijnen, nam ik me voor om er dan zelf maar een boekje aan te wijden. Tenzij iemand anders alsnog zou besluiten tot een onderzoek (de gemeenteraad bijvoorbeeld, die het college had kunnen overrulen) zou ik in 2024 beginnen met schrijven. Op 1 juli 2025, Keti Koti, moest het boek klaar zijn, was mijn voornemen. Ik voerde er de afgelopen jaren gesprekken over. Met burgemeester Jan Hamming, met medewerkers van het Zaanse Museum en het Gemeentearchief, met het Bureau Discriminatiezaken

(later Discriminatie.nl genaamd) en uiteraard ook met het Zaanse Comité 30 juni-1 juli. En ik begon met inventariseren en het verzamelen van materialen.

Tot mijn verrassing meldde *Dagblad Zaanstreek* op 29 mei 2023 dat Henk Heijnen en Jur Kingma het Zaanse slavernijverleden onder de loep namen. De conservator van het Zaanse Museum en het Molenmuseum en de expert op het gebied van de Zaanse industriële historie hoopten in 2025 'meer zicht te hebben op de vraag "hoe"? 'Hoe is het zo gekomen en hoe ver reikten de banden met het slavernijverleden?' De vraagstelling was in vertrouwde handen; zowel Henk Heijnen als Jur Kingma schreven veel boeken waarin de Zaanse geschiedenis centraal staat.

Er kwam nog een verrassing. Tijdens de raadsvergadering van 20 juni 2023 stelden zeven partijen voor om drie ton te reserveren voor een onderzoek naar het Zaanse slavernijverleden. Een royale raadsmeerderheid stemde voor.

Gezien het initiatief van zowel de gemeenteraad als Kingma en Heijnen kon ik achterover leunen. Het gewenste onderzoek kwam er toch, misschien zelfs in tweevoud. De armoede waaruit mijn initiatief werd geboren, verandert in een rijke oogst. Wel vond ik het zonde om het materiaal dat ik al had verzameld ongebruikt te laten verstoffen. Ik deed er daarom een greep uit en publiceer hierbij de resultaten. Wellicht hebben mijn 'collega-onderzoekers' er iets aan. En hopelijk is het ook de moeite waard voor andere geïnteresseerden in de Zaanse geschiedenis.

Een onderzoek naar het Zaanse slavernijverleden (2)

VVD-raadslid Annemarie van Nieuwamerongen illustreerde – onbedoeld – misschien wel het beste waarom een onderzoek naar de Zaanse betrokkenheid bij de slavernij gewenst is. Bijna routineus somde ze tijdens het raadsdebat op 20 juni 2023 over het al dan niet toekennen van drie ton voor zo'n onderzoek een aantal 'feiten' op. Zoals over Aris van Broek, 'een houthandelaar uit Westzaan' (...) die aandelen in plantages of schepen' kocht. Een ander 'feit': 'Hollanders die hun schulden niet konden betalen of geestelijk niet helemaal in orde waren, werden ook slaaf; of in Holland of in de koloniën.'

Alleen woonde Aris van Broek niet in Westzaan en blijkt uit recent onderzoek dat het zeer de vraag is of hij direct betrokken was bij de slavenhandel. En dat Hollanders in Holland tot slaaf werden gemaakt is onzin. Wellicht doelde Van Nieuwamerongen op de Koloniën van Weldadigheid, waar gepoogd werd om armoedige gezinnen 'op te voeden' tot boer. Of op de strafkoloniën waar landlopers, bedelaars en onwillige wezen in de negentiende eeuw werden vastgezet. Verfoeilijke praktijken, maar onvergelijkbaar met de genadeloze en racistische mensenhandel uit de voorgaande eeuwen.

Van Nieuwamerongen vertelde dat ze vroeger werkte 'voor het museum Kurá Hulanda, ook wel bekend als het slavernijmuseum'. 'Eigenlijk

weten we met zijn allen de uitkomsten al', zei ze tijdens de raadsvergadering tot twee keer toe nadat ze heden en verleden, daar en hier door elkaar had gehusseld. Maar zelfs zij, de zelfbenoemde kenner – ze was in 2003 acht maanden actief bij het Curaçaose Kurá Hulanda –, mist *know how* over de Nederlandse slavernij.

De VVD-fractie stemde overigens op 20 juni 2023 verdeeld over de vraag of er €300.000,- mocht worden besteed aan een onderzoek naar het Zaanse slavernijverleden. Dat is in ieder geval wel een feit.

De ingang van museum Kurá Hulanda (Wikipedia).

Het gebrek aan kennis bij raadslid Van Nieuwamerongen is overigens niet uniek. In een enquête uit 2021 onder dertigduizend Nederlanders meldde 4% 'veel' te weten over het vaderlandse slavernijverleden. 23% schatte de kennis in als 'redelijk wat' en 42% wist naar eigen zeggen 'een beetje'. Bijna een derde liet weten 'niets' of 'bijna niets' te weten van deze historische schandvlek.

Er ontbreekt nog veel informatie over de slavernij. Een deel van wat algemeen wordt beschouwd als feiten zijn geen feiten. Andere feiten zijn nooit belicht. En er zijn maar weinig (middel-)grote gemeenten waarover ten aanzien van het eigen slavernijverleden zo weinig is onderzocht en gepubliceerd als over de bestuurlijke eenheid die nu Zaanstad vormt. Alle reden dus om die duistere geschiedenis zo snel en grondig mogelijk onder de loep te nemen. In navolging van onder meer de Noord-Hollandse gemeenten Hoorn, Alkmaar, Amsterdam en Haarlem. Gelukkig liet het college van B&W in februari 2024 weten onderzoeksvragen te willen uitzetten bij een wetenschappelijk onderzoeksteam. Dat moet zich richten op twee basisvragen. De eerste: hoe groot is de invloed van de slavernij geweest op de ontwikkeling van de Zaanstreek? En de tweede: in hoeverre waren de rechtsvoorgangers van de gemeente Zaanstad daarbij betrokken?

Die twee vragen komen ook aan bod in deze artikelenreeks. Net als in het 'officiële' onderzoek naar de oude gemeenten die nu Zaanstad vormen,

stip ook ik Oostzaan en dat wat nu Wormerland heet aan. De nadruk ligt op het koloniale verleden in Suriname en het Caraïbisch gebied, maar ook Indonesië en andere gebieden waar Nederland in de voorgaande eeuwen de scepter zwaaide komen aan bod.

Blijft over de vraag de vraag of het wel noodzakelijk is om onderzoek te doen naar de Zaanse slavernijbetrokkenheid, nu zoveel andere gemeenten al zijn voorgegaan, nu er door de burgemeester van Zaanstad excuses zijn aangeboden voor de Zaanse historische rol en nu breed bekend is dat Nederland eeuwenlang een racistische verdeel- en heerspolitiek hanteerde. Het beste antwoord lijkt me te vinden in een citaat van Alex van Stipriaan, emeritus hoogleraar Caraïbische geschiedenis, op de site Historici.nl: ‘Nederland telt momenteel meer dan 4000 oorlogsmonumenten en 83 oorlogsmusea; er is nog steeds een NIOD, twee militaire onderzoekscentra en een flink aantal individuele onderzoekers die research doen naar WO-II en de impact daarvan op de hedendaagse samenleving. Dat gaat dus over een internationaal drama dat in Nederland ongeveer 5 jaar heeft geduurd. De slavernij heeft tweeënhalve eeuw geduurd. (...) Pas door de emancipatie van de geschiedwetenschap in de jaren 1970 (vrouwen, arbeiders, dekolonisatie) én door de thuiskomst van de geschiedenis aan de hand van de koloniale en postkoloniale

migratie naar Nederland kwam de slavernij op de kaart te staan als object van onderzoek.' Er valt dus veel in te halen. Oók in en over de Zaanstreek.

Deze publicatie is een aanzet, geen alomvattend wetenschappelijk onderzoek. Dat vraagt om meer dan de literatuurstudie waar ik me – enkele uitstapjes daargelaten – toe beperk en dat laat ik graag over aan het door Zaanstad gecontracteerde onderzoeksteam. Wel zal ik her en der mijn mening laten doorschemeren over de toenmalige gang van zaken, iets dat ongebruikelijk is in wetenschappelijk onderzoek. Gezien de veelheid aan feiten lijkt mij een waardeoordeel her en der wel op zijn plaats. Zie het als een bescheiden tegenwicht tegen de af en toe opduikende opinie dat de Zaanstreek amper een rol speelde in de slavernijgeschiedenis.